

más európai mozgalmaktól, mint amilyen pl. a franciaországi antiszemitizmus vagy a németországi idegengyűlölet.

A másik levonható következtetés az, hogy a fiatalok a cigányellenességet, a cigányokkal szembeni erőszakot *nem tekintik rasszizmusnak* vagy *faji megkülönböztetésnek*. Ezt abból lehet tudni, hogy ez utóbbit mélyen és nagyon egységesen elutasítják olyanok is, akik eközben egyáltalán nem utasítják el a skinheadek cigányellenes akcióit. Ezt a magatartást alapvetően jogosnak és igazságosnak tartják, miközben nincsenek tudatában annak, hogy ennek az attitűdnek a legmélyén olyan motívációk húzódnak meg, amelyek teljes mértékben rasszizmusnak minősíthetők.

Eredményeink összefoglalásaképpen arra a következtetésre juthatunk, hogy azok a fiatalok, akik vonzódnak a skinhead ideológiához olyan társadalmi körülmények között élnek, amelyek nem nyújtanak igazi perspektívákat és jövőt számukra. Valószínűleg nagyon súlyos hátrányokkal rendelkeznek a munkaerőpiacon, és nagyon sok nehézségbe ütközik társadalmi integrációjuk is. Mindezek a tapasztalatok kiábrándultá, csalódottá és ezért fogékonnyá teheti őket a radikális politikai ideológiák iránt, veszélyeztetve ezzel társadalmi integrációs szándékaikat is.

Tarján G. Gábor

A skinhead mozgalom és a társadalom

I.

A skinhead mozgalommal vizsgálata ennek nyílt társadalmi veszélyessége, a polgári értékrend elpusztítására való törekvése miatt kiemelten fontos. Különösen, hogy a választások közeledtével sajnálatos módon lesznek olyan politikai erők, melyek a bőrfejük és szimpatizánsaik szavaztaira számítva a fajelméleti alapú, durva agresszivitás támogatóivá válnak.

Magyarországon a skinhead mozgalmat létrehozó pannonszkiek mindössze tizenhatan voltak. Gondolkodásmódjuk – túlzás lenne ideológiát említeni – eklektikusnak nevezhető: idegenellenesség, rendszerellenesség és irredentizmus keveredett benne. A cigányok elleni legfőbb kifogásuk „léha életük” volt, követelték a szovjet csapatok kivonását és Trianon előtti határok visszaállítását. Mindenesetre a nagy botrányt kiváltó 1983-as skinhead koncert után nem azért indult eljárás a Mos-Oi és CPG zenekarok ellen, mert „cigánymentes övezetet” követeltek, hanem a rendszerellenes zenei szövegek miatt.

A skinhead akciók rasszista jellege 1988 áprilisában vált nyilvánvalóvá, amikor a kőbánya-kispesti metróvégállomáson a bőrfejük agyonverték egy kubai vendégmunkást. Augusztusban pedig az egri bőrfejük agresszivitása bizonyította, hogy vidéken is teret nyertek a szélsőséges eszmék.

A hazai skinhead mozgalom elhíresülésének egyik következménye az volt, hogy a jobboldali politikai erők, szervezetek potenciális szövetségest láttak ezekben a fiatalokban. Megkeresték őket, s az erősödő együttműködés „csúspontjaként” 1993 októ-

berében a budapesti Kossuth-téren nemcsak ország, hanem világ is láthatta a fél évszázaddal korábbi emberirtó gyűlölködés külsőségeiben is megnyilvánuló feléledését.

A politikához kötődő skinhead mozgalom zászlóbontását 1990. októberére lehet tenni, amikor a Keresztény Nemzeti Unió képviselői Egerben tartották meg országos gyűlésüket, s erre a bőrféjűeket is meghívták. Az itt megfogalmazott követelések első három pontja Nagy-Magyarország visszaállításával foglalkozott, de közvetve a negyedik is. Ez ugyanis 200 ezer fős hadsereget tartott szükségesnek, s ezen belül növelni a támadó erők létszámát. Az ötödik pont az egyház régi szerepének visszaállítását, a hatodik az ősi magyar jelképek használatát deklarálta. Ettől kezdve a skinheadek a korábbi időszakhoz képest sokkal szervezettebben folytatták tevékenységüket, ami nemcsak megjelenésükben és fellépéseikben, akcióikban fejeződött ki, hanem a mozgalmon belüli, a tagok és szimpatizánsaik közötti kapcsolattartásban, kommunikációban is. 1991. május elsején az egri Szépasszonyvölgyben gyűltek össze a bőrféjűek, s soraikban más európai országok skinheadjei is feltűntek. A városban a komolyabb összetűzést csak a nagy erőkkel felvonuló rendőrség akadályozta meg.

II.

A rendszerváltást követő prekapitalista korszakban fennmaradt – sőt erősödött – a korábbi évtizedek személyes társadalmi kiszolgáltatottsága. Az ellene folytatott állampolgári harc két síkon zajlott. Az egyik oldalon hagyományos módszerekkel, mint a „citoyen léttől” való elfordulás (politikai nem részvétel, másodlagos tájékoztatási eszközök használata stb.), a másik oldalon – a szélsőségesekén – egy militáns fenyegetés rémképével.

Hankiss Elemér írja, hogy „az 1990-es magyar politika nem az együttműködés, hanem az éles és romboló konfliktusok útjára lépett (sajtó, taxisblokád stb.)”.

A politikai szerepvállaló szkinheadek színrelépésével egyidőben, 1991 közepére a kormány végleg maga mögött tudta a tanuló hónapok defenzív politizálását. Rájöttek, hogy nem csak parlamenti, hanem hatalmi politika is létezik, s ez utóbbit kezdték mindenek fölé helyezni. A hatalomközpontosítás folyamata, a pozíciók párthűség és/vagy lojalitás alapján történő betöltése feszültség növekedéssel járt, s gyakran maga a folyamat is az erőszakosságot sugallta. (Most nem tartozik a tárgyhoz, hogy a centralizálási törekvések mögött milyen szándékok húzódtak meg, s milyen hatással, következményekkel járt.) Mindenesetre a politikai élet nyílt színi agresszivitása, ellenségeskedése károsan hatott a társadalmi tudatra is. Hogy ismét Hankiss Elemérről idézzem, „a Kormány nem tudta megfékezni a szélsőségeket még a kormánypárton belül sem,... s ezzel maga is hozzájárult a közélet paranoiássá válásához, elvadulásához, az előítéletek és gyűlöletek háborújának kirobbanásához”.

A kormány egy nagyon heterogén társadalom fölött kezdett el uralkodni, s az új feszültségforrások jelentkezésével – itt a munkanélküliségre és elszegényedésre gondolkodnak elsősorban – az osztályok, rétegek, azaz a különböző csoportok összefogására kellett volna törekednie. A társadalom integráltságát azonban alárendelték a piacnak mint fő szervezőelvnek. A piac pontosan ugyanazt a „mindenekfölötti” szerepet töltötte be a politikai gondolkodásban, mint a Kádár-korszakban az ideológiáé. Ezért a kormány

a piacgazdasággal szembeni védekező attitűdöket minden igyekezetével és erejével korlátozta, s – A. Gergely András szavaival élve – a remélt piacgazdaság nyerteseinek és veszteseinek konfliktusait a drámai éleződésig vitte.

A negatív társadalmi jelenségek – melyekbe a markáns szociológiai tényezők mellett az érzelmi szempontok, mint az egzisztenciális félelem is beletartoztak – kezelhetlensége tudati, s azon keresztül értékválságot okozott. Ez felvetette – mint ahogy később be is következett – a politikai funkcióvesztés rémképét, melyet a hatalmon lévők a homogén nemzeti identitás kialakításával akartak ellensúlyozni.

Ebben az időben (1993) Kolosi Tamás a lakosság egyharmadának javuló, kétharmadának romló gazdasági viszonyairól ír: a legjobban keresők hétszer annyit kerestek, mint a legrosszabbul keresők. Huszonöt százalékot tett ki a létminimum alatt élők aránya, de a lakosság kétharmada átlag alatt élt, s a középréteg rohamosan csúszott lefelé. A tízezer tőketulajdonos mellett 600-700 ezer vállalkozó működött, a munkanélküliek száma pedig háromnegyed millió körül mozgott. Az agrárszektorra a keresők tíz százaléka jutott.

Szociológiai értelemben mást jelent, hogy a munkanélküliség objektíve mely társadalmi csoportokat és milyen mértékben érinti, és mást, hogy az érintettek miként élik ezt meg, hogyan reagálnak az életvitelüket döntő módon megváltoztató eseményre. 1992-ben a pályakezdő munkanélküliek 52 százaléka nem talált magának értelmes napi elfoglaltságot, s mindössze 19 százalékuk érzete úgy, hogy hasznos tagja a társadalomnak. Ugyanakkor mindössze 3,2 százalékuk volt tagja valamely politikai pártnak vagy párt ifjúsági szervezetének, s 6,3 százalékuk vállalta volna az ilyen típusú politikai kötődést.

A munkanélküliség politikai kifejeződését vizsgálva látható, hogy az angolszász országokban az emberek közvetlenül nem a kormányt, hanem a rosszul működő gazdasági rendszert tartják felelősnek a munkanélküliségért. A kormány feladata a kárvallottak támogatása. Ezzel ellentétben Nyugat-Európában a polgárok elvárják, hogy a kormány aktív és preventív módszerekkel, eszközökkel csökkentse a munkanélküliséget, tehát a kormány közvetlen politikai felelősséggel tartozik. Magyarországon a rendszerváltás után egyik pillanatról a másikra objektív okokból sem jöhetett létre az angol, amerikai mintájú liberalizált piac, ugyanakkor a ténylegesen egymillió főt meghaladó munkanélküliség csökkentésére a kormánynak még átmeneti feszültségcsökkentő foglalkoztatás-politikája sem volt.

Idő hiányában csak jelezni kívánom azon érvekkel szemben, melyek azt hangoztatják, hogy a skinheadek által hangoztatott szélsőséges nézetek a nyugati országokban is megtalálhatók – a kettő nem ugyanaz. A jobboldali mozgalmak, pártok a kilencvenes években Nyugat-Európában is előre törtek. Elég legyen csak az osztrák Jörg Haider Szabadságpártját, a francia Le Pen Nemzeti Frontját, Nagy-Britannia Nemzeti Frontját, Németország Republikánus Pártját vagy Norvégia Haladáspártját említenem. Politikai szociológusok szerint ezek az erők a kétharmados társadalom alsó harmadát képesek valamilyen mértékben mozgósítani. Vannak, akik már „eurofasimusról” beszélnek, melynek alapja egy olyan etnocentrizmus – s nem nacionalizmus –, amely összefogja a szélsőjobboldali törekvéseket. Az új, törékeny – mondhatni gyakorlatlan – demokráciákban, legyenek azok a világ bármely pontján, a szélsőséges irányzatok sokkal több veszélyt jelentenek a társadalom számára, mint a fejlett demokráciákban.

A skinheadek és néhány szélsőséges jobboldali szerveződés nyíltan vállalt fajgyűlölete nem jelenti azt, hogy a társadalom rajtuk kívülálló tagjai mind toleránsak lennének a mássággal szemben. Magyarországon – mint minden individualista társadalomban – is megjelent a faji előítéletnek egy olyan formája, mellyel szemben jogi, rendvédelmi eszközökkel felvenni a harcot lehetetlen. Ezt a szakirodalom „intézményes rasszizmusnak” nevezi, utalva arra, hogy tagjainak nyíltan és/vagy tudatosan nem kell vállalniuk rasszista felfogásukat. Ez a fajta előítélet a mindennapi életre leképezve azt jelenti, hogy egyenlőtlenség helyett különbözőséget hirdet, hangsúlyoz; természettudományos, biológiai érvek helyett a kulturális különbségeket emeli ki; s végül diszkrimináció helyett szegregál. Általános okai a munkanélküliség, az elnyomorodás, a lakáshelyzetből fakadó szociális feszültség, amely populizmusba, majd nacionalizmusba csap át. De amíg a populizmus belefér a modernizációs keretbe, addig a nacionalizmus már nem, s így gátjává, süllyesztőjévé válik a társadalmi fejlődésnek. Az említett nyugat-európai szélsőjobboldali szervezések megmaradnak a populizmus szintjén. Sokszínű, de csak fehér Európáról beszélnek, egy Európa erődről – Bayer József találó kifejezését használva –, „mely ellenáll a színes fajok támadásának”. A skinhead mozgalom, illetve politikai kapcsolatainak veszélyessége abban rejlik, hogy már túljutott a populisták szakaszán, s a nacionalizmus öngerjesztő vizeire tévedt.

Felszámolni, megszüntetni hatósági eszközökkel ezeket a típusú mozgalmakat, szervezeteket nem lehet, de bele kell őket szorítani a populista keretbe, éppúgy mint a szélsőbalos eszmék és társadalmi gyakorlat hirdetőit.

III.

A 90-es években nem csupán a politikai vezetést, hanem a felnőtt társadalmat is meglepte az az ideológiai képlékenység, mellyel a fiatalok egy része a szélsőséges jobboldali nézetekkel, ideológiákkal azonosult. Ebben meghatározó szerepet játszott a kormány munkájával való elégedetlenségük, melyet családjuk, illetve a saját életvitelükben beállott kényszerű változások motiváltak. Jelentős részük munkanélküli volt, de hozzájuk csapódtak azok a dolgozó fiatalok is, akik a munkanélküliség veszélyérzetében éltek. A kiszolgáltatottság okozta tehetetlenség pedig közismerten növeli a szélsőségekre való hajlamot.

A Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés (TÁRKI) 1993-as vizsgálata szerint (5000 fő, 14-18 éves korosztály reprezentatív felmérése) a fiatalok háromnegyed része az ország gazdasági helyzetét, illetve a rendszerváltást okolta a munkanélküliségért. Politikai részvételük aláíráások gyűjtésére és petíciók átadására, kisebb mértékben utcai tüntetéseken való részvételre korlátozódott, de olyan megmozdulásban, ahol erőszakos cselekményekre is sor kerül, kevesen vettek volna részt. Az erőszakhoz vonzódók háromnegyede fiú, munkanélküliek, szakmunkásképzőbe járók és dolgozók.)

Mielőtt a skinheadekhez való viszonyulásra rátérnék, érdemes megnézni, hogy a különféle státuszú (10 csoport) fiatalok körében mekkora volt a politikai érdeklődés. A „nagyon érdekel” kategóriában a legtöbb pozitív választ a felsőfokon és gimnáziumban tanulók adták (7,7, illetve 6,9%), akiknek családjában is gyakran esett szó politikáról. A szakközépiskolásokat 3,1 százalékban érdekelte nagyon a politika, őket a lemorzsolódott munkanélküliek követték (2,7%). A közepesen érdeklődők státuszcsoportjait

figyelve közelített a szakközépiskolások és szakmunkásképzőbe járók aránya (45,9, illetve 42,4%), míg a felsőkú tanulmányokat folytatóké megugrott (62,8%). A politika iránt egyáltalán nem érdeklődők körében legmagasabb az arányuk az iskolából lemorzsolódott, de dolgozó fiataloké (83,0%), akiket a lemorzsolódott és munkanélküliek követtek (73%).

1. táblázat

A 14-18 éves fiatalok 97 százaléka már hallott a szkinhedekről, ezzel kapcsolatos érzelmi viszonyukat az alábbi táblázat tükrözi (TÁRKI 1993):

Kategória	fiú (%)	lány (%)	összes (%)	elemszám (fő)
Teljesen egyetért	6,3	3,2	4,8	228
Részben egyetért	23,0	16,2	19,7	946
Teljesen elutasítja	54,3	63,1	58,5	2810
Közömbös	4,1	4,1	4,1	195
Nem tudja megítélni	12,3	13,4	12,9	617
ÖSSZESEN	100,0	100,0	100,0	4796

A szkinhed ideológiával teljesen vagy részben azonosulók nagy része fiú volt, ezen belül is a 16-17 éves korosztály. A teljes mértékben azonosulók harmada a szakmunkástanulók, ötöde a szakközépiskolába járók közül került ki. Ez utóbbiak aránya a részben egyetértők között még magasabbnak bizonyult, így a szakközépiskolások a teljesen vagy részben szimpatizálók 31 százalékát tették ki. Azaz a szakmunkástanulók közül minden negyedik, a szakközépiskolások közül minden harmadik valamilyen mértékben szimpatizált a szkinhedekkel. A felmérés szerint a munkanélküli fiatalok körében kevésbé voltak népszerűek a „bőrfejük”, ami azzal magyarázható, hogy a munkanélküliek jelentős hányadát a cigányok tették ki.

A fővárosi fiatalok 29 százaléka értett részben vagy teljesen egyet a szkinhedekkel, a falusi fiataloknak „csak” 20 százaléka. Regionális megközelítésben a nyugat-dunántúli ifjúság bizonyult a legtoleránsabbnak – 16 százaléknyi szimpatizánssal –, s ők utasították el legnagyobb arányban is a szélsőséget – 69 százalékuk. A legerősebben szimpatizálók Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar megyéből kerültek ki, elérve a 28%-ot is.

A szkinhedekről 3582 fő mondott érdemi véleményt a kutatás során, tartalmilag 77 százalékban negatív, 16 százalékban pozitív állásfoglalást tükrözve. A fennmaradó 7 százalék semlegesnek bizonyult a megítélésben. A szkinhed tulajdonságok közül a legtöbben agresszivitásukat emelték ki, 95 százalékban elutasítóan. Ennél két százalékkal kevesebben ítélték el a második leggyakrabban említett jellemzőt, a fajgyűlöletet. Amikor azonban a fajgyűlölet konkretizálására került sor, azaz a cigányellenességre, a vélemények már fele-fele arányban megoszlottak az egyetértők és elutasítók között. A szkinhedek idegen- és zsidóellenességét csak feleannyian említették mint cigánygyűlöletüket, s többségében elutasítóan. A válaszadók töredéke, mindössze 79 fő találta jellemzőnek, hogy a szkinhedek a régi Magyarország visszaállítása érdekében lépnek fel, de több mint ötvenen ezt pozitív tulajdonságként értékelték. Sokan tartották őket buta, primitív embereknek, s ítélték el megjelenésüket.

A vizsgálat szerint a korosztály több mint fele, mintegy 480 ezer fő elutasította a szkinhed ideológiát, s csak/de 40 ezerre tehető azok száma, akik azonosulnak vele. Ami nem jelentette azt, hogy tevékenyen részt vennének a mozgalomban. Azoknak a száma, akik részben szimpatizáltak a szkinhedekkel 160 ezer főre, akik közömbösnek bizonyultak 140 ezer főre becsülhető.

A kérdőív politikai attitűdöket kutató blokkjának elemzése bizonyította, hogy a szélsőséges nézetekhez a nem dolgozó és nem tanuló – általában munkanélküli – fiatalok vonzódnak legjobban. Kicsúsztak a szülők és az iskola kontrollja alól, parttalan-ságuk és kilátástalanságuk miatt könnyen befolyásolhatók és eszközeivé válnak politikai irányzatoknak. Rokonszenv tekintetében pedig a dolgozókat, szakmunkás- és szak-középiskolai tanulókat egyaránt meg lehet említeni.

A TÁRKI kutatói 6 ezer főre becsülték a politikai szervezetekben részt vevő fiatalok számát, akiknek fele a liberális, baloldali eszméket támogatja.

IV.

Mint említettem, a szkinhed mozgalom társadalmi veszélyessége pont abból ered, hogy a kilencvenes évek elején összekapcsolódott a politikai érdeklődéssel. Az aktív, kemény mag ugyan nem tehető 3-400 főnél többre, de – mint a fenti vizsgálatból is látható – befolyásuk jelentős, s nem kiszámítható előre, hogy cigány- és idegengyűlöletükben, sovinizmusukban, irredentizmusukban meddig mennek el. Gondolkodás-módjuk iskolázatlanságukból, olvasatlanságukból és tájékozatlanságukból adódóan csak végletes ítéletalkotásra képes: valami vagy nagyon fehér, vagy nagyon fekete számukra. Ennek megfelelően viszonyulnak a mindennapi társadalmi valósághoz is: istenítenek vagy pusztítanak. Társadalmi helyzetük, nem egy esetben a család státusz-csoportjának lefelé történő elmozdulása eltorzítja én-képüket, nem-igaz viszonyba kerülnek a környezettel.

Az erőszak privilegizálása militáns változásokat okozott a szkinhedek körében, akik a megjelenés mellett – melyet a célszerűség diktál – sokat adnak fizikai erőnlétük karbantartására. Ennek során túlélési gyakorlatokat, harci játékokat folytatnak, a csoportokon belül fegyelem uralkodik.

A szkinhed mozgalom divatirányzatból társadalmi mozgalommá változott, melynek során a csoportok minőségi és mennyiségi változáson mentek keresztül. Kapcsolatokat kerestek a politikai életben szerepet vállaló legális pártokkal, mozgalmakkal, de illegális szerveződésekkel is. Ezen szervezetek közös jellemzője a szélsőséges jobboldali hangvételű uszítás, céljaik elérése érdekében a történelem meghamisítása. A szkinhedek utánpótlási bázisát jelentik ezeknek az irányzatoknak.